

TRETS DEL CATALÀ OCCIDENTAL EN L'OBRA DE JESÚS MONCADA

INTRODUCCIÓ

Com no podria ser d'una altra manera, la llengua literària emprada per Jesús Moncada i Estruga —nascut a Mequinensa en 1941 i mort a Barcelona en 2005— s'ajusta del tot, i en tots els aspectes, a la normativa vigent en el català literari de l'últim terç del segle xx, període en què es donà a conèixer la seua obra. Tanmateix, el model de llengua emprat per aquest escriptor mequinensà deixa entreveure —matisa, si més no— alguns dels trets —més en uns aspectes i en unes ocasions que no pas en d'altres— que caracteritzen el català occidental en general i el parlar de Mequinensa en particular.

La descripció i l'anàlisi d'algunes de les característiques —ni que sia parcialment— del català occidental presents en l'obra moncadiana han motivat i concebut aquesta comunicació. Així, per tal de fer més entenedora la descripció de l'ús que Moncada fa de les variants occidentals del català en la seua obra, hem dividit l'exposició a la manera tradicional; és a dir, en primer lloc els —pocs— trets fonètics i ortogràfics que s'hi observen; tot seguit, s'hi exposen els trets de caràcter morfològic que hi hem sabut detectar i, per acabar, s'hi detallen algunes de les nombroses peculiaritats lèxiques que ameren en tot moment l'obra de l'escriptor mequinensà.

I. FONÈTICA I ORTOGRAFIA

1 Potser no caldria dir que Jesús Moncada s'ajusta de manera absoluta a la norma ortogràfica catalana vigent en el moment de la redacció de la seua obra literària, si no fos que es tracta d'un escriptor nascut *nodrit e fet* a l'Aragó, territori històric en què a hores d'ara encara no es reconeix amb prou contundència per part de l'administració i la societat d'aqueix territori que bona part dels municipis estesos al seu orient —a tocar de l'occident de Catalunya i en l'extrem nord-occidental del País Valencià— tenen com a llengua històrica i

pròpia el català; una aparent anomalia politicoadministrativa que grollerament pretenen superar diferents escriptors —*laxus sentus*— emprant una ortografia a mig camí entre una transcripció fonètica sui generis —en el millor dels casos— i l'ortografia de tradició castellana.

2 Jesús Moncada no només segueix punt per agulla l'ortografia del català, sinó que, quan la norma, d'acord amb la fonètica occidental i l'etimologia, ha permès tradicionalment emprar variants pròpies del català occidental (*amerar*, *esme*, *caragol*, etc.), el nostre novel·lista sempre es decanta per les solucions del català oriental, unes formes que sovint són percebudes com a pròpies del català general (*amarar*, *esma*, *cargol*, etc.).¹

Fins i tot en el cas dels coneguts verbs *treure*, *jeure*, *nèixer* (i hipotèticament *pèixer*, verb, tanmateix, mai no emprat per Moncada), l'escriptor mequinensà ignora les solucions occidentals (*traure*, *jaure*, *nàixer*). Només molt ocasionalment podem trobar un d'aquests verbs en la seua forma occidental: *nàixer* («Esborrany d'una treva», C: 285; «Un dimecres de cendra», C: 298; «Mel», C: 336),² cosa que fa pensar més en una distracció del corrector que no pas en la voluntat expressa del nostre narrador; és possible que en aquesta ocasió Moncada hagués escrit inconscientment *nàixer* empès per la fonètica familiar.³

2.1 També Moncada es decanta sempre per solucions pròpies del català central en mots no verbals que el català occidental encara manté amb les formes pròpies del català clàssic; així escriu sempre *fonoll* o *rodó* —i derivats— en lloc de les formes del català occidental —i del català clàssic— *fenoll* i *redó*.

1. Per posar un exemple il·lustratiu del que diem, quan Jesús Moncada s'inicià en l'escriptura en català, la normativa vigent en aquells moments prioritzava les formes *darrera* i *enrera* —amb *-a* final— per grafiar aquests adverbis, i aquestes seran les formes que Moncada usarà, tot i que ja llavors la normativa permetia l'ús de les formes, pròpies del català occidental, amb *-e* (*darrere* i *enrere*). Quan l'IEC va adoptar el criteri de considerar les formes amb *-e* com a principals (i úniques), Moncada (o els correctors) s'hi adapten sense cap problema, i així en les noves edicions dels dos primers reculls de contes i en les noves obres les formes seran sempre *darrere* i *enrere*.

2. A partir d'ací citarem molt sovint les obres de Jesús Moncada través d'un sistema de sigles en el cas de les novel·les i del recull de narracions *Contes*, i del títol en el cas dels contes i del recull de col·laboracions *Cabòries estivals*. Per facilitar la localització del mot esmentat col·locarem a continuació de la sigla el número de pàgina corresponent a la primera edició de l'obra esmentada. En el cas dels contes, a més del títol, també indiquem el número de pàgina en el recull. Les sigles desenvolupades queden així CS: *Camí de sirga* (Moncada 1988c); GdE: *La galeria de les estàtues* (1992); EM: *Estremida memòria* (1997) i C: *Contes* (2001).

Si en alguna ocasió es creu oportú citar els reculls de contes i narracions de manera individual a través de sigles la cosa queda així: HME: *Històries de la mà esquerra* (1973, 1981, 1988a); CdG: *El Cafè de la Granota* (1988b); CA: *Calaveres atònites* (1999) i CE: *Cabòries estivals* (2003).

3. Aquesta sembla ésser la causa que en l'edició de 1981 del conte «Històries dels dies senars» del recull *Històries de la mà esquerra i altres narracions* (p. 139) trobem la forma *distraure*, i que ja en l'edició de 1988 —i posteriors— siga *distreure*.

2.2 Tanmateix, en alguns casos Moncada es decanta per formes pròpies del català occidental que difereixen ben poc de les formes del català central o general. És el cas del mots com ara *acaçar*, *calcer* del parlar de Mequinensa —i d'àmplies regions del català occidental—, per *encalçar*, *calçat* del català central o més general.

2.3 Un cas a part mereix la grafia del mot que serveix per designar l'embarcació més freqüent en la navegació fluvial a l'Ebre i que amb freqüència és esmentada en l'obra de Jesús Moncada: *llaüt*/*llagut*. Així, en les primeres edicions d'*Històries de la mà esquerra* (1973, 1981) i en el reportatge «Crònica del darrer rom» (1971), la forma que hi trobem és *llagut*; tanmateix, a partir d'una conversa que el nostre escriptor mantingué amb el corrector i lingüista Juli Moll, en què aquest últim assegurà que tan correcta era la forma *llagut* com la forma *llaüt*, Moncada optà per emprar sempre, d'acord amb la forma pròpia del parlar de Mequinensa, *llaüt* —i *llaüter*—, forma que introduirà en les noves edicions del seu primer recull de contes i del reportatge literari «Crònica del darrer rom» quan el reedità el 2003 dins del volum *Cabòries estivals*.

3 Jesús Moncada es mostra tan partidari de les solucions ortogràfiques consagrades per la tradició lexicogràfica catalana que, quan un mot propi del parlar de Mequinensa, i del català occidental alhora, ja ha estat recollit en una gran obra lexicogràfica —en especial en el *Diccionari català-valencià-balear*— amb una grafia suposadament més general, Moncada es val d'aquesta grafia. Així les formes mequinensanes [astol'zi], [asyi'λεβit], [aη'γorfa], [me'letsfa], [mori'zek], [muɨ'ʃo], [fres'teya], [reβol'ti], [malma'ros]..., sempre les trobem grafiades, cal suposar que en un català occidental més general: *estalzí*, *esquitllèbit*, *algorfa*, *melitxa*, *muricec*, *moixó*, *feréstega*, *revoltim* i *malmirrós*.

3.1 En alguns casos canvia les formes editades en un primer moment, d'acord amb la pronúncia mequinensana, per formes més generals. És el cas de *roquissal*, del conte «Riada» en l'edició del 1981 del recull *HME* (p. 58), i de *purgadora*, del conte «L'ull esquerre de Tomàs d'Atura», en aquest cas tant en l'edició de 1973 (p. 26) com en la de 1981 (p. 30), que es grafien *roquissar* i *porgadora* en les edicions posteriors d'aquests dos contes.

3.2 No cal dir que quan el mot del català general té a Mequinensa fonètica pròpia, Moncada no la té en absolut en compte i l'escriu en perfecte català comú: *pontona*, *estalviar*, *corcar*, *àlber*, etc., i no pas *puntona*, *astauviar*, *curcar* o *àuber*, formes vives en el parlar de Mequinensa.

3.3 En el cas del mot local *perxis*, el conserva sovint en forma local («L'ull esquerre de Tomàs d'Atura», C: 25), això sí, alternant-la amb la forma més general *porxos* («D'uns vells papers de música», C: 122).

II. MORFOLOGIA

4 També en la morfologia Moncada prescindeix, tal com hem vist en el cas de l'ortografia, de les variants occidentals admeses per la normativa vigent. Així, en el cas de l'article masculí, dels demostratius, dels possessius, de les desinències verbals, etc., propis del català occidental en què la normativa es mostra flexible a admetre'ls, si més no en l'ús literari, Moncada es mostra inflexible: sempre —tret d'un parell de casos que veurem tot seguit— es val de les solucions morfològiques del català vives en el territori —d'acord amb les paraules d'Artur Quintana— comprès en el triangle format per Reus-Figuera-Solsona.

4.1 Així, només hem detectat un cas d'ús de possessiu femení *meua* i, a més, dins d'una hipotètica cançó popular mequinensana, en l'últim conte, «D'uns vells papers de música», del recull *Històries de la mà esquerra*: «Ai, que llargs, / ai, que llargs són els dies / sense la meua nina! / ¿On vas anar, / on vas anar, Carolina?». Tanmateix, en la darrera pàgina, en aqueix mateix conte, la forma que trobem és «la meva nina...».⁴

4.1.1 En l'edició d'*Històries de la mà esquerra* de 1973 i en la primera edició d'*Històries de la mà esquerra i altres narracions* (1981), en diverses ocasions trobem possessius àtons acompanyant lèxic general, un ús que Moncada eliminarà, a partir de 1988, en edicions posteriors d'aquests contes i que no trobarem en la resta de la seua obra. Així, *son cervell*, *son mateix cap*, *a son lloc*, *sa mort*, *sa carona*, de les edicions de 1973 i 1981, són *el seu cervell*, *el seu mateix cap*, *al seu lloc*, *a la seva mort* i *la carona* a partir de l'edició de 1988.⁵

En canvi, conserva, com en el parlar de Mequinensa i en el català comú, l'ús dels possessius àtons acompanyant noms de parentiu (*sa mare*, en el conte «Revenja per a un difunt»), i alguns altres noms (*ma vida*, en el conte «Traducció del llatí», C: 57; *sa vida*, a «Amb segell d'urgència», C: 223...).

4.1.2 També elimina l'article personal masculí *en*, que trobem en alguns dels primers contes. Així, *en Palau* (p. 35, tant en l'edició de 1973 com en la de 1981) és simplement *Palau* a partir de l'edició de 1988.

4. En la primera edició d'aquest conte, de 1981, s'observa el lapsus *Xina* en lloc de *nina*, errata corregida en edicions posteriors.

5. En demanar-li la raó d'aquest canvi, Jesús Moncada em digué que l'ús dels possessius àtons havia estat iniciativa del corrector de proves de l'edició de 1973. Encara que així fos —tal com em digué en Jesús—, no puc deixar d'assenyalar que un d'aquests casos d'ús de possessiu àton —*a son lloc*— em fa pensar en una de les poques ocasions en què aquest ús era viu, si més no entre les dones de la generació de les nostres mares, en una locució quasi fossilitzada: «cada cosa a son puesto» (cal dir que *lloc* és un mot inusitat en el parlar de Mequinensa).

4.2 En una única ocasió —i sense saber-ne veure la raó, si és que existeix— trobem editada la forma mequinensana del pronom de segona persona plural *valtres* (CS: 258).

4.3 Pel que fa a la morfologia verbal, Moncada s'ajusta sempre al paradigma del català central. Només en una ocasió hem sabut documentar un ús de *sét* (CE: 24), participi local del verb *ésser*, verb copulatiu que, pel que fa a l'infinitiu, Moncada gairebé sempre grafia *ser*, i un únic cas d'ús de la segona persona singular de l'imperatiu del verb *dir*: *dis-me*, a l'inici del conte «La Lluna, la pruna» del recull *Històries de la mà esquerra* (C: 65).⁶

4.4 Més freqüents són, d'acord amb el català de Mequinensa, els plurals en *-ns* en els proparoxítons llatins, sobretot en el cas d'*hòmens* (HMA: 98, 123, 149; C: 73, 92, 111; CS: 46, 123, 137, 161, 219, 226, 233, 265, 270 -2-, 274, 275, 278...). Amb tot, cal dir que en la immensa majoria d'ocasions les formes que trobem són *homes* i, sempre, *joves*, *coves*, *termes*, *verges*, *orfes*, etc.

4.5 Un comentari a banda es mereix la paraula amb què s'inicia la novel·la *Camí de sirga*: *pilans*, plural analògic —i alhora aberrant— de *pilar*. Certament, resulta ben estrany que una forma no contemplada en les grans obres lexicogràfiques, o que, quan hi fan referència, és per rebutjar-ne l'ús ja que consideren que es tracta d'un vulgarisme, encapçale —i gairebé tanca el primer capítol— la novel·la més destacada d'un escriptor tan curós pel que fa a la llengua emprada —i més en concret en la morfologia— com fou Jesús Moncada.⁷ En altres moments de l'obra moncadiana la forma que trobem és *pilars* (GdE: 20, 228).

III. LÈXIC

5 Si, com s'ha vist, resulten ésser gairebé anecdòtics els trets foneticoortogràfics i morfològics del català occidental que hem sabut detectar en l'obra de Jesús Moncada, no passa pas això, ans el contrari, si més no a ulls dels lectors catalans, pel que fa al lèxic emprat per l'escriptor mequinensà.

6. Segurament es tracta d'un lapsus o d'una errata tipogràfica, però en la primera edició del conte «Revenja per a un difunt», dins del recull de 1981 *Històries de la mà esquerra i altres narracions*, trobem, en la p. 66, la forma *desfiem*, pròpia del parlar de Mequinensa, forma verbal que en l'edició de 1988 —i posteriors— d'aquest conte ja és *desfeiem*.

7. Malgrat les moltes hores de conversa que vaig mantenir amb Jesús Moncada, i de les nombroses consultes que li vaig fer a propòsit de la seua obra, no vaig saber mai demanar-li per què havia emprat aquesta forma aberrant, tot i que estic segur que ell n'era conscient, ni que fos perquè sens dubte els correctors de *Camí de sirga* li ho haurien comentat. Malauradament, ja no sabrem mai amb prou certesa la raó última d'aquest ús insòlit de la forma *pilans*.

5.1 Tot i que un lector habitual de literatura catalana pot pensar que Moncada fa un gran ús de lèxic propi del català occidental, no és tant com podria semblar en un primer moment, perquè aquests mots d'«aparença» occidental els trobem recollits sense cap altra anotació en el *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC: *alifara* (CE: 54), *apanar* 'fer els pans, després de fer la pasta', *botifarra* 'joc de cartes', *butoni* (EM: 43) 'papu', *cerç*, *espona* 'marge de pedra seca', *garbinada*, *gitar*, *glera* 'platja fluvial de palets i còdols', *mitjana* 'illeta al mig d'un riu', *oratge* 'temps atmosfèric', *pastisser* 'flequer', *selló* (EM: 345) 'càntir amb una ansa i dos brocs', *sorollar*, *a les talúries* (GdE: 71, 127), *xiquet*, *xollar* 'toldre, esquiluar'...

5.2 Així, és molt freqüent, un context pròxim, trobar dues formes, dos mots, amb un mateix referent, l'un que qualificaríem d'occidental —o mequinensà—, i l'altre, d'oriental —o central. Això és especialment visible en parelles lèxiques que, d'alguna manera, han esdevingut «clàssiques» en la dialectologia comparada, o que, si més no entre els parlants mequinensans, les primeres formes de les quals són percebudes com a pròpies del seu parlar. Són parelles lèxiques del tipus *espill/mirall*, *codís/còdol*, *eixir/sortir*, *aidar/ajudar*, *ataüllar/albirar*, *romer/romaní*, *timó/farigola*, *agranar/escombrar*, *granera/escombra*, *popa/mamella*, *parèixer/semblar*, *fumeral/xemeneia*, *xop/pollancre*, *gatell/tamarit*, *guerxo/borni*, etc. Vet ací alguns exemples al nostre entendre prou il·lustratius d'aquest ús alternatiu: *muricec/ratapinyada* (CS: 82),⁸ *espill/mirall* (GdE: 42-43), *popes/mamelles* (GdE: 21-22), *ataüllar/albirar* (GdE)... És clar que en moltes altres ocasions Moncada empra un o altre d'aquests geosinònims sense cap motiu aparent.

5.3 Si bé en moltes ocasions Moncada empra exclusivament (o gairebé) formes característiques del català occidental —i, en algun cas, del català de Mequinensa— en mots relacionats, en general, amb la natura o el cos humà (*arna*, *escarabítxa*, *muricec*,⁹ *quera*,¹⁰ *sargantilla*), en lloc de les formes considerades pròpies del català general —o central— (*rusc*, *panerola* / *escarabat de cuina*, *arnal/corc*, *sargantana*), no s'està en moltes altres ocasions d'utilitzar mots del català oriental —o central—: *blat de moro* (CE: 40), *tomàquet*, *patata*..., en lloc de les formes «mequinensanes» o «nord-occidentals»: *panís*, *tomata*,¹¹ *pataca*...

8. Tot i que, només en aquest cas, Moncada empra el mot *ratapinyada* (*rates pinyades*, en l'original) alternant amb *muricec*, no m'he pogut estar d'assenyalar-lo ací.

9. Veg. apartat anterior.

10. El mot *quera* el trobem en el primer conte «Joc de caps» publicat (1973), en un context que demanava aquest ús perquè «una quera somnàmbula li cercava l'ànima», en què calia llegir *corcava* en lloc de *cercava*, errata tipogràfica que es corregirà ja en la primera edició d'*Històries de mà esquerra i altres narracions* (1981); igualment es corregeix l'errata *escapar*, que trobem en la primera línia de la p. 12, per *escapçar*.

11. Tanmateix, trobem un cas d'ús de la forma *tomata* en la p. 143 de *Calaveres atònites*.

5.4 Només en el cas de lèxic propi del català Mequinensa que no té una correspondència exacta en altres parlars o dialectes, Moncada es val de la forma mequinensana. En això no fa res més que seguir el consell que Pompeu Fabra (1932: v) anotà en el prefaci del *Diccionari general de la llengua catalana*, quan indica que:

Segurament algú no trobarà bé que no sigui inclòs en el Diccionari General tal o tal mot peculiar de la seva contrada; però que pensi que si aquest mot ha de figurar un dia en el diccionari general de la llengua literària, ha d'ésser perquè un escriptor d'aquella contrada l'elevi, ell que el coneix bé, a la categoria de mot literari.

Així trobem, en l'obra de Jesús Moncada, en especial en el lèxic català relacionat amb la navegació fluvial i la mineria, nombrosos mots relacionats amb aquestes dues activitats econòmiques pròpies de Mequinensa, però francament estranyes a la major part de les terres de llengua catalana.

5.5 Jesús Moncada evita en tot moment els castellanismes. Fins i tot el *sereno*, que trobem en l'edició de 1973 del conte «L'ull esquerre de Tomàs d'Atura» a *HME* (p. 22), ja esdevé *vigilant* en l'edició de 1981. Si no pot estarse d'emprar un mot castellà no admès per la normativa ho assenyala amb la cursiva: *carajillo*, mot que trobem en el reportatge «Crònica del darrer rom», tant en l'edició de 1971 com en la de 2003; tanmateix, el «*carajillo* de lleixiu» que trobàvem en la primera edició, de 1981, del conte «D'uns vells papers de música» d'*Històries de la mà esquerra i altres narracions és cigaló* en l'edició de 1988 —i posteriors (C: 118)— del primer recull de contes de Jesús Moncada.

5.6 Vet ací una breu llista de mots de matriu occidental emprats per Jesús Moncada que hem sabut detectar; mots que, en ocasions, no estan recollits en els diccionaris prescriptius vigents i, en ocasions, ni al *Diccionari català-valencià-balear* ni al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.

5.6.1 En aquesta llista només detallem les ocasions que Moncada empra el mot recollit, si aquestes no són gaires; si la presència del mot és una constant en l'obra de Moncada, prescindim d'annotar-los (en especial els mots recollits en els § 5.2, 5.3 i 5.6.2 d'aquesta comunicació). Tanmateix, indiquem sempre si el mot recollit també ho ha estat en altres treballs (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994; 1996) que s'han ocupat parcialment del lèxic moncadià, ja que en totes aquestes investigacions els mots esmentats estan definits i contextualitzats de manera expressa.

5.6.2 Els verbs *aviar* 'deixar anar, posar en camí o en moviment', *amollar* 'deixar anar, afluir, dir' i *xalar* 'esbargir-se alegrement, gaudir' són tres verbs del català general molt vius en els parlars occidentals, en especial en el parlar

de Mequinensa, i sobretot en l'obra de Jesús Moncada, fins al punt que caracteritzen la llengua del narrador mequinensà a causa del peculiar ús que en fa, gairebé insòlit entre els narradors catalans contemporanis, cosa que hem cregut convenient de destacar en aquest treball.

5.6.3 Pel que fa al camp lèxic de la navegació fluvial, hem de dir que, atesa l'extensió, temporal i espacial, assignada a les comunicacions presentades en el Colloqui i, també, atès que aquest camp lèxic ha estat força estudiat i descrits en treballs anteriors (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994; 1996), hem cregut convenient prescindir-ne en aquesta ocasió.

5.6.4 En aquesta llista hem inclòs els mots esmentats al llarg del treball, tot indicant-ne simplement el paràgraf en què són descrits o esmentats perquè en l'interior del paràgraf ja han estat definits o s'ha indicat un geosinònim o sinònim més general, i també perquè sovint es tracta de mots ja recollits i definits en el *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC.

5.6.5 Allò que no hem inclòs en la llista són les nombroses frases fetes, locucions i altres fraseologismes que caracteritzen la llengua literària de Jesús Moncada, perquè han estat estudiades i descrites en diferents moments per Mercè Biosca i M. Pau Cornadó (veg. Biosca 1998; 2009; Biosca/Cornadó 2006). Insistir en aquest capítol podia resultar redundant i inútil. Tanmateix, si d'algun d'aquests fraseologismes en forma part un mot de matriu mequinensana o occidental el presentem en aquesta llista a partir d'aquest mot.

acaçar *v tr* § 2.2 («Aniversari», C: 108)

aidar *v tr i intr* § 5.2

agranar *v tr* § 5.2

algorfa *f* § 5 (CE: 57)

alifara *f* § 5.1

amollar *v tr* § 5.6.2

apanar *v tr* § 5.1 (Quintana 1983; Moret 1994) («La sirena...», C: 73)

argoleta *f* Recipient de terrissa, format d'un cos més ample de dalt que de baix, que per la part superior central acaba amb un coll i té una ansa a cada costat (EM: 345).

arna *f* § 5.3

ataüllar *v tr* § 5.2

aviar *v tr* § 5.6.2

bagatge *m* Bèstia de càrrega (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994) («L'ull esquerre...», C: 23)

barandat *m* Construcció que voreja un balcó, un terrat, una escala, etc., la qual s'eleva del sòl fins a una alçària tal que la seua vora superior pot servir de passamà o ampit. Només en una ocasió (EM: 222) Moncada empra aquest

mossarabisme, ben viu en el parlar de Mequinensa; en general, la forma emprada és la més general *barana* (EM: 190, 198, 287; GdE: 65, 68).

botifarra *f* § 5.1

bufagateres *m i f* Tafaner (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994) («Debat d'urgència», «La metafísica...», C: 23 i 291)

butoni *m* § 5.1

calcer *m* § 2.2

caloi *m* Moncada empra aquest mot sempre avantposant l'adjectiu *pobre* i amb el significat de 'persona massa ingènua, pusillànime' (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994).

camí, de *loc adv* De seguida (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994).

carambou *m* Coca que es fa per Pasqua Florida en forma, generalment, de cèrcol, que du ous durs de guarniment (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994) («La Sirena del Baix Cinca», C: 73 i 76).

cerç *m* § 5.1

cerillot *m* Candela llarga i gruixuda enrotllada en espiral, en zig-zag («Cinc cobriments...», C: 229; CE: 23).

codís *m* § 5.2

cosco, de *loc adv* Fet sonat, extraordinari (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994) («Aniversari», C: 107; GdE: 75).

cullerot *m* Capgròs, larva d'alguns amfibis; fig. persona que mostra escassa intel·ligència («A l'Hèctor...», «La metafísica...», C: 112, 295).

eixir *v* § 5.2

emprar *v tr* Demanar en préstec, donar en préstec («Història de dies senars», C: 103).

entreixes *adv* Mentrestant (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994) («Història de dies senars», C: 103).

escarabitxa *f* § 5.3

espona *f* § 5.1

escurina *f* Fosca. En una única ocasió Moncada empra aquest mot derivat de l'adjectiu *escur* [as'kur], arcaisme plenament vigent en el parlar de Mequinensa (Quintana 1983; Moret 1994), que substitueix a partir de l'edició de 1988 per *fosc*, mot del català general, però inusitat en el parlar de Mequinensa.

espill *m* § 5.2

esquitllebit, d' *loc adv* § 5

estalzí *m* § 5

faldetes *f pl* Falda de dona. Si bé en general Moncada empra el mot *faldilles* per referir-se a la part del vestit exterior de la dona que va de la cintura en avall i cobreix les cames o una part d'elles, en un parell d'ocasions es val de la forma *faldetes*, pròpia del català occidental («Aniversari», C: 108).

feréstec, -ega *adj* § 3

ferrolla *f* Pala de ferro per a recollir la cendra de la llar. Fig. persona d'as-

pecte deixat, brut (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994) («Conte del vell tramviare», C: 32). En aquest mateix conte (C: 33), Moncada empra aquest mot amb el sentit de 'ferralla', significat estrany en el parlar de Mequinensa.

fumarrina *f* Fumassa (Quintana 1983; Moret 1994) («L'ull esquerre...», C: 28).

fumeral *m* § 5.2

garbinada *f* § 5.1

gatell *m* § 5.2

gítar *v intr* § 5.1

glapa *f* Part del sostre d'una mina que cau en un ensorrament; massa compacta de terra (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994) («L'ull esquerre...», C: 28).

glera *f* § 5.1

granera *f* § 5.2

guerxo *m* § 5.2

llaüter *m* § 2.3

llaüt *m* § 2.3

malmirros, -a *adj* § 3 («La lluna, la pruna», C: 65)

melitxa *f* § 3

merdolí *m* Poca cosa, persona insignificant (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994) («L'estremidora...», «La metafísica...», C: 80, 294; *GdE*: 31).

mica *adv* Gens.

mitjana *f* § 5.1

moixó *m* § 3

mortalera *f* Mortaldat (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994) («Aniversari», C: 108; *GdE*: 78).

mortoïna *adj* En el parlar de Mequinensa sempre acompanya el substantiu *carn*, quan la carn procedeix d'una bèstia morta per malaltia i, especialment, per accident. Moncada en fa un ús figurat en el conte «Joc de caps» (Quintana 1983; Biosca 1992) i en *Camí de sirga* (CS: 218, 240).

muricec *m* § 3, 5.2, 5.3

olla tendra *f* Menjar de vegetals bullits a base de pataques i verdura —especialment mongetes tendres, borraïnes o bledes (*CE*: 18).

oratge *m* § 5.1

parèixer *v* § 5.2

pastisser *m* § 5.1

pedret *m*

perrot *m* Moneda de 10 cèntims de pesseta; fig. cosa sense importància (Moret 1994) («La lluna, la pruna», C: 66).

perxis *m pl* § 3.3

pintar *v tr* En els jocs de cartes, guanyar en una volta o jugada (Quintana 1983; Biosca 1992).

popa *f* § 5.2

porguer *f pl* Allò que resta en el garbell després de passar-hi el blat o altre cereal, la farina, etc. En general, s'empra en plural en el refrany mequinensà «Al cul del sac trobarem les porguer», és a dir, al final d'una feta se sabran les lamentables accions d'una gesta que s'anuncia gloriosa (EM: 188).

porgadora *f § 3.1* Màquina emprada a la mina per a garbellar o porgar el carbó.

quera *f § 5.3*

revoltim *m § 3* (Quintana 1983; Biosca 1992)

romer *m § 5.2*

roquissar *m § 5.1*

rondall *m* Persona que s'estima més anar pels carrers o per altres llocs, sense una finalitat determinada, que estar-se a casa. («Cinc cobriments...», C: 229).

rubí *m* Engrut, brutícia adherida a la pell. El DCVB recull la forma *roví* a Fraga i Tamarit de Llitera; en el parlar de Mequinensa la pronúncia és [ro'βi] (GdE: 111).

sacre *m* Gens («Strip-tease», «Estremidora confessió...», C: 61, 80; EM: 224, 250, 256).

sargantilla *f § 5.3*

selló *m § 5.1*

solanar *m* Terrat o porxo obert sota teulada (GdE: 253, 318, 334, 380).

sorollar *v tr § 5.1*

talúries, a les *loc adv § 5.1*

tardet, al *loc adv* Cap a l'acabament de la tarda, al capvespre («Aniversari», C: 110).

tarti *v tr* Dir quelcom. Sempre s'empra, però, precedit de la preposició *sense* i, per tant, té el significat de 'no dir res' (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994) («L'estremidora...», C: 80).

tello *m* Fragment de teula o de pedra plana. Moncada sempre empra aquest mot en la frase feta *fer una cara com un tello*, és a dir, seriosa (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994) («Conte del vell tramviare», C: 31; GdE: 24; EM: 248).

tímó *m § 5.2*

trossa *f* Feix de llenya, sobretot el que es destina a fer foc al forn («La sirena del Baix Cinca», C: 74).

xalar *v intr i pron § 5.6.2*

xinxeu *m* Moixó de l'espècie *Sylvia untana*. Fig., cosa petita, gairebé insignificant. Jesús Moncada empra aquest mot amb el significat de 'neulit', 'de poc volum' en els contes «Fet d'armes» i «La metafísica sota les acàcies» (C: 262, 293, 295).

xiquet *m § 5.1*

xollar *v tr § 5.1*

xop *m § 5.2*

xuta *f* Ocell nocturn de l'espècie *Otus scops*; la frase feta *passar la nit de la xuta* significa passar molt mala nit (Quintana 1983; Biosca 1992; Moret 1994) («Revenja...», C: 51; *GdE*: 78).

HÈCTOR MORET COSO

BIBLIOGRAFIA

- Biosca 1992: Mercè BIOSCA, «Aproximació a la llengua i a l'estil de Jesús Moncada», dins Emili Bayo / Mercè Biosca, *Guia de lectura de Jesús Moncada*, Barcelona, La Magrana, 47-98.
- 1998: Mercè BIOSCA, «Aprendre fraseologia a través de la literatura», dins *Actes de les Segones Jornades d'Estudi a la Terra Alta*, Calaceit, Patronat Pro-Batea, 380-392.
- 2009: Mercè BIOSCA, «Fraseologismes d'àmbit fluvial en l'obra de Jesús Moncada», dins Hèctor Moret (ed.) *Llengües i fets, actituds i franges. Miscel·lània de treballs etnològics, filològics i lingüístics oferts a Artur Quintana i Font*, Fraga / Calaceit, Institut d'Estudis del Baix Cinca / Associació Cultural del Matarranya, 43-55.
- Biosca / Cornadó 2006: Mercè BIOSCA / M. Pau CORNADÓ, «Les locucions adverbials quantitatives en l'obra de Jesús Moncada», dins Hèctor Moret (ed.), *Batec a batec. Miscel·lània de treballs oferts en honor de Josep Galan i Castany*, Fraga / Calaceit, Institut d'Estudis del Baix Cinca / Associació Cultural del Matarranya, 159-174.
- Fabra 1932: Pompeu FABRA, *Diccionari general de la llengua catalana*, Barcelona, Llibreria Catalònia.
- Moncada 1973: Jesús MONCADA, *Històries de la mà esquerra*, Barcelona, Patronat Premi Joan Santamaria.
- 1981: Jesús MONCADA, *Històries de la mà esquerra i altres narracions*, Barcelona, La Magrana.
- 1988a: Jesús MONCADA, *Històries de la mà esquerra*, Barcelona, La Magrana.
- 1988b: Jesús MONCADA, *El Cafè de la Granota*, Barcelona, La Magrana.
- 1988c: Jesús MONCADA, *Camí de sirga*, Barcelona, La Magrana.
- 1992: Jesús MONCADA, *La galeria de les estàtues*, Barcelona, La Magrana.
- 1997: Jesús MONCADA, *Estremida memòria*, Barcelona, La Magrana.
- 1999: Jesús MONCADA, *Calaveres atònites*, Barcelona, La Magrana.
- 2001: Jesús MONCADA, *Contes (Històries de la mà esquerra, El Cafè de la Granota i Calaveres atònites)*, Barcelona, La Magrana.
- 2003: Jesús MONCADA, *Cabòries estivals*, Fraga / Calaceit, Associació Cultural del Matarranya / Institut d'Estudis del Baix Cinca.
- Moret 1994: Hèctor MORET, *Sobre la llengua de Mequinensa*, Fraga, Institut d'Estudis del Baix Cinca.
- 1996: Hèctor MORET, «Lèxic de la navegació fluvial en l'obra de Jesús Moncada», *Archivo de filología aragonesa*, 52-53, 179-220.
- Quintana 1983: Artur QUINTANA, «La llengua de Jesús Moncada», *Boletín del Centro de Estudios Bajoaragoneses*, 4-5, 225-238 [treball recollit a Artur QUINTANA I FONT, *Xandra. Estudis aragonesos de llengua i literatura*, Calaceit, Associació Cultural del Matarranya / Institut d'Estudis del Baix Cinca, 2007, 385-403].